

İLKÖĞRETİMDE VATANDAŞLIK BİLGİSİ DERSİNİN AMAÇLARININ GERÇEKLEŞMESİNDE İLETİŞİM YETERLİLİĞİNİN ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Erdoğan BOZKURT*

Bireyin içinde yaşadığı topluma uyum yapabilmesinin birincil koşulu etkili iletişimidir (Voltan 1975,202). Çok geniş ve kapsamlı bir kavram olan iletişim, basit ve yalın anlamı ile, iki birey arasındaki birbirlerine ilişkin mesaj alışverişi şeklinde açıklanabilir ve bireyin bir takım semboller kullanarak karşısındakini etkileme süreci olarak tanımlanabilir (Dökmen 1994,10).

Bireyin kendi dışındaki insanlarla iletişimde, üç değişik davranış örüntüsünün varlığı araştırmalarla ortaya konmuştur. Bunlar atılganlık (assertiveness), çekingenlik (noneassertiveness), ve saldırganlıktır (aggressiveness). Bu davranış türleri bir doğru üzerinde gösterilecek olursa çekingenlik doğrunun bir ucunda, saldırganlık doğrunun diğer ucunda atılganlık ise ortalarda yer almaktadır (Voltan 1975,202).

Çekingenlik ve saldırganlık kişilik özelliğine sahip olan bireyler topluma uyum sağlamada zorluk çekmektedirler. Bireyler arası iletişim biçimleri açısından çekingenlik kişilik özelliğine sahip olanlar; kendilerini ve haklarını savunamadıklarından hakları diğer kişiler tarafından çiğnenir ve duygu, düşünce, inanç gibi kişiliğine özgü unsurları diğer insanlara iletmede yetersiz kalırlar (İnceoğlu ve Aytar 1994,23). Bireyler arası ilişkilerde saldırgan olanlar ise, ihtiyaçlarını karşılamak için fiziksel ve sözel olarak başkalarını küçük görme ve kırma davranışlarında bulunurlar ve sonuçta toplumda istenmeyen kişi özelliğine sahip olurlar. Çekingen ve saldırgan bireylerin iletişim açısından yetersiz kabul edildikleri söylenebilir.

Atılganlık kişilik özelliği ise "başkalarını küçük görmeden, onların haklarını yadsımadan kişinin kendi haklarını koruyabilme yolu olarak geliştirilen bir çeşit bireyler arası ilişkiler biçimi" olarak tanımlanır (Voltan 1984,202). Bazı yazarlar atılganlık kavramı yerine girişkenlik kavramını kullanmaktadırlar (Sorias 1986,25-29). Aynı şekilde, yabancı kaynaklarda, kişisel etkililik kavramı da atılganlık kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Voltan 1984,203). Atılganlık özelliği gösteren birey; düşüncelerini, duygularını, inançlarını, dürüst ve uygun yollarla başka bireylere aktarmakta, daha etkili iletişim kurup karşısındaki insanlarla etkileşebilmektedir (İnceoğlu ve Aytar 1987,23).

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Atılganlık kişilik özelliği, toplum ve birey açısından istenen ve beklenen bir özelliktir. Özellikle geleneksel tarım kültüründen modern sanayi toplumunun kültürüne geçişin sancılarının yaşandığı ülkemizde belirtilen nitelik daha da önemlidir (Bozkurt 1989,15-47). Voltan, üniversite öğrencilerinin çekingenlik ve saldırganlık özelliklerinin azaltılabileceğini ve atılganlık düzeylerinin yükseltilebileceğini, yaptığı deneysel çalışmasıyla kanıtlamıştır (Voltan 1980,22-24).

Baltaş ve Baltas (1987), "Stres ve Başaçıkma Yolları" konulu çalışmalarında, insanların birbirleri ile kurdukları ilişkilerin üç yaklaşım türünden birine girdiğini belirterek, bunlara saldırgan, pasif ve güvenli tavır adını vermişlerdir. Güvenli tavrın temel nitelikleri arasında; kendini ortaya koyan, dürüst, doğrudan anlatımı alışkanlık haline getirmiş, kendini ve ilişkiyi yüceltici, başkalarının haklarına saygılı, sosyal sorumluluk taşıyan, doğuştan getirilmiş özelliklerden çok öğrenilmiş ve kazanılmış becerilerin bir bileşkesi, duygu ve düşüncelerini aktarmada yeterlilik sayılabilir. Görüldüğü gibi "güvenli tavır" atılgan kişilik özelliğini anlatmak için kullanılan farklı bir kavramdır (Baltas ve Baltas 1989, 230-241).

Bir okulda birbiriyle ilişkili ve birbirini desteklemek zorunda olan üç temel hizmet alanı bulunmaktadır. Bunlar öğretim, yönetim ve denetim ile öğrenci kişilik hizmetleridir. Öğretim hizmeti, okulun kuruluş amacını oluşturan temel bir hizmet alanı olmasına rağmen, öğrencilerin gelişim ve gerçekleştirmeye ihtiyaçlarını tümüyle karşılayamamaktadır. Bu nedenle öğrenci kişilik hizmetlerine zaman içinde gerek duyulmuştur. Bundan dolayı, öğrenci kişilik hizmeti içinde yer alan psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti, alanda çalışan uzmanların ortak kanılarına göre öğrencilerin sahip oldukları sorunları dikkate alınarak mesleki, kişisel ve eğitsel rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Özellikle eğitsel rehberlik okuldaki "öğrenme" sorunları üzerinde durmaktadır.

Kuşkusuz yukarıda belirtilen nitelikte, elemanlar ya da bireyler yetiştirilmesi görevi büyük ölçüde Ülkemiz eğitim sistemine düşmektedir. Nitekim, çağdaş eğitim bilimleri alanındaki gelişmeler; eğitime, bireylere ihtiyaç duyulan davranışlar kazandırma yanında, hızla değişen topluma hem uyum sağlayabilecek hem de bu değişmeye katkıda bulunacak elemanlar yetiştirme işlevlerini yüklemiştir. Nitekim ilgili araştırmamalar, bireyin yaşamdaki başarısını, çevresine uyumunu, toplumsal işlevini doğrudan etkileyen ruh sağlığı ile atılganlık kişilik özelliği arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Çulha ve Dereli 1987, 125).

Bu çalışmada, ilköğretim okullarında okutulan sosyal bilgiler dersi ile özellikle bu dersin içinde yer alan vatandaşlık bilgisi disiplininin özel amaçlarının atılganlık kişilik özelliği ile uyum içinde olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır.

İnsanlar tarafından oluşturulan gerçekle uğraşan sosyal bilimler, doğumdan ölüme, evlenmeden boşanmaya, savaştan barışa, devlet kurmadan yıkmaya kadar çok sayıda olguyu inceler. Hukuk, tarih, coğrafya, ekonomi, psikoloji, sosyoloji, eğitim, antropoloji gibi bilimler sosyal bilimler adı altında toplanabilir. Her sosyal bilim toplumsal gerçeğin bir yönünü inceler. Tarih, milletlerin geçmişteki yaşamını; ekonomi, toplumların üretim dağıtım ilişkilerini; psikoloji, davranışların altında yatan nedenleri incelemeye çalışır. Bu

nedence sosyal bilimlere insan bilimleri veya davranış bilimleri adı verilir (Sönmez 1994,7).

İlköğretim 4. ile 8. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler konularının içine vatandaşlık bilgisi de girmektedir. Ülkemiz ilköğretiminin temel ilkelerinden olan toplu öğretim sisteminin bir gereği olarak, sosyal bilgileri oluşturan disiplinler, birbirlerine yardım etmek ve ortak amaçları gerçekleştirmek için birbirlerini desteklemek zorundadırlar.

İlkokul Programı, ilköğretimin amaçlarını dört genel grup içinde toplamaktadır. Kişisel bakımdan olarak isimlendirilen birinci bölümde; eğitimin kişisel amacı,"ilkokul, çocuğa karşılaması gereken beden, ruh ve toplumla ilgili bir takım ihtiyaçları; geliştirecek çeşitli istidat ve kabiliyetleri bulunan değerli bir varlık olduğunu kavratmayı; onu, kişilik ve ahlaki karakter sahibi iyi bir yurttaş olarak yetiştirmeyi amaç bilir" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, psikolojik hizmetlerle ilgili olan diğer amaçlar arasında: "çevresinde bütün canlı cansız varlıklara değer vermesini, onları sevmesini ve korumasını öğrenmiştir, iyi düşünme ve doğru hüküm verme alışkanlığını kazanmıştır, görev ve sorumluluk duygusu kazanmıştır, payına düşen görevi en iyi şekilde yapmaya gayret eder, görev ve sorumluluklarını daima yerine getirme alışkanlığını kazanır, boş zamanlarını iyi kullanmada anlayış ve alışkanlıklar kazanmıştır." şeklinde ifade edilmiştir (İlkokul Programı 1985,13-18).

İlköğretimin ikinci grup genel amacı, insan ilişkileri başlığını taşımaktadır. Bu bölümde vatandaşlık bilgisi dersi ile ilgili amaçlar arasında sayılabilenler şunlardır: "Mutlu bir aile hayatının karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörülük içinde, demokratik bir işbölümüne dayandığını kabul eder; genel görgü kurallarına uymaya, çevresindeki insanlara saygı, anlayış ve güler yüz göstermeye çalışır; bir toplum içinde kendi görüş ve duygusunu savunabilir; grubun çoğunluk kararına saygı gösterir ve uyar; beraber çalışma ve karar verme kurallarını bilir ve uygular; ilişkilerinde iyi niyet sahibi ve yapıcıdır; davranışlarında samimi ve dürüsttür, sözüne güvenilir."

İlköğretimin dördüncü grup genel amacı, "Toplumsal hayat bakımından" şeklinde ifade edilmiştir. Bu grupta konumuzla ilgili olabilecek amaçlardan önemlileri şunlardır: "Her insanın bir değer olduğuna inanır; insanların kanunlar karşısında eşit olduklarını kabul eder."

Paykoç (1987), vatandaşlık bilgisini de içine alacak şekilde sosyal bilimlerin amaçlarını yukarıda sıralananlara benzer bir biçimde kendini gerçekleştirme, insan ilişkileri, ekonomik verimlilik ve vatandaşlık sorumluluğu boyutlarını kapsıyan genel bir çerçeve içinde düşünmektedir. Bu genel amaçlar; ezberciliğin ve bilgi aktarmanın çok üstünde görülmekte ve kültürlerarası bir yaklaşım içinde insan hakları, barış ve uluslararası anlayış gibi boyutları da içermektedir. Araştırmacı sosyal bilimlerin amaçlarını önce üç genel gruba ayırmakta ve daha sonra ise bunları alt bölümler biçiminde ifade etmektedir. Bunlar bilgi kazanmaya ilişkin beceriler; bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük beceriler; kişilerarası ilişkilere ve sosyal katılıma ilişkin becerilerdir. İnceleme alanımızla doğrudan bağlantılı olan son grubun alt amaçları arasında; kişisel beceriler, grupla etkileşim becerileri, sosyal katılım becerileri gösterilmiştir (Paykoç 1987, 247-250).

Sonuç ve Öneriler

Görüldüğü gibi; bireyin kaygı dışındaki olumlu ve olumsuz duygularını birey ya da bireylere en etkili şekilde iletebilme, karşımızdaki kişinin hakkına saygı göstererek, kendi haklarını koruyabilme olarak tanımlanan(Voltan 1984,246) atılganlık kişilik özelliği ile vatandaşlık dersinin amaçları arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Özellikle ülkemizde, eğitim bir bilgi aktarma aracı olarak görülmekte, diğer derslerde olduğu gibi bu derste de bilişsel amaçlara önem verilmekte, devinışsel ve duyuşsal amaçlar ihmal edilmektedir. Bu durum, dersin öğrencilere kazandırmaya çalıştığı amacına ulaşamamasını sağlamaktadır. Hen işlenen konuyla ilgili örnek olaylar öğrencilere verilerek, gruplar halinde öğrenciler bu durumlar karşısında rol yapma (sosyo drama) tekniği ile sorunu nasıl çözeceklerini öğrenebilirler. Her öğrenci durum karşısında cevabını davranışlarıyla ortaya koyabilir. Daha sonra tartışılarak en uygun davranışın hangisi olduğunu grup kararlaştırabilir. Örneğin; haksızlığa uğranıldığında şikayette bulunma, sıra olarak bekleyen bir grup insanın önüne geçme davranışını yapan birisine engel olma, toplumsal sorunları demokrasi kuralları ile çözme ... gibi durumlar ilköğretim vatandaşlık bilgisi derslerinde kullanılabilir. Özellikle bu konularda psikolojik danışmanların geliştirdiği davranışçı terapi tekniklerinden faydalanılabilir.

Nitekim ilköğretim 4. ve 5. sınıflarda sosyal bilgiler dersinin vatandaşlıkla ilgili konuları işlenirken sadece ilgi uyandırmak ve bilgi vermekle yetinilmemeli, öğrenciler verilen bilgileri uygulayabilme ve duyguca gelişme, güçlenme imkanı kavuşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Voltan, Nilüfer.1980. "**Grupla Atılganlık Eğitiminin Bireyin Atılganlık Düzeyine Etkisi**". Ankara: H.Ü. Doktora Tezi.
- .(1984). **Çocukla İletişim**. Ankara: Nüve Matbaası.
- Dökmen, Üstün. (1994). **Okuma Becerisi,İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**. İstanbul: M.E.B. Yayınları, No 2531, 1994.
- İnceoğlu, Derya. Aytar, Güler. (1987)."**Bir Grup Ergende Atılgan Davranış Düzeyi Araştırması**". Ankara: **Psikoloji Dergisi**, Cilt 6, Sayı 21.
- Sorias, Oya. (1986). "**Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri**" **Psikoloji Dergisi**, Ankara: Cilt 5,Sayı 20,1986.
- Bozkurt, Erdoğan.(1989). "**Üniverse Öğrencilerinin Atılganlık Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler**". Samsun:Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilm.Ens.,Yük.Lisa.Te.

- Çulha, Meral. Dereli, Aynur. (1987). "Atılganlık Eğitim Programı". **Psikoloji Dergisi**, Ankara: Cilt 6, Sayı 21.
- Sönmez, Veysel. (1984). Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Personel Geliştirme Merkezi Yayınları No 11.
- İlkokul Programı, (1985). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayını.
- Paykoç, Fersun. (1987). "Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar Nelerdir?" **Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Sorunları**. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları No 5.
- Baltaş, Acar. Baltaş, Zühal (1989). **Stres ve Başa Çıkma Yolları**. (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş. Yayını.